

איך לנהל עיר ולשפר את איכות חיי התושבים... יחד עם של אלו שטרם נולדו

ערכו וכתבו : אדריכל רפי רייש ואורלי רונן

3	פתיחה
4	מבוא
4	מהו פיתוח בר קיימא?
4	המשבר הסביבתי
5	קצת היסטוריה
6	I. כיצד ניתן ליישם את התפישה של פיתוח בר קיימא בשלטון המקומי?
6	1. מאג'נדה 21 לסד יום מקומי 21
6	2. ומה בישראל?
7	3. בדרך לרשות בת קיימא - איך עושים את זה??
8	פרק II – מינהל סביבתי לרשות מקומית
8	1. כינון ועדת עירונית לפיתוח בר קיימא- תפקידים ויעדים
9	2. איזו. 14,000 ותקנים לאיכות סביבה
10	3. 10 עקרונות לניהול עירוני מקיים
14	III. בניית סדר יום מקומי – אג'נדה מקומית 21
14	1. למה זה כדאי?
15	2. כיצד מפתחים סדר יום מקומי?
19	IV. בדרך ליישוב בר קיימא – "עושים דברים אחרת"
19	1. תכנון בר קיימא- עקרונות מנחים
20	2. תנועה ותחבורה בת קיימא
21	3. ניהול מערכות מים ושפכים
21	4. פסולת- מאפיינים, השלכות ופתרונות
22	5. בריאות הציבור
22	6. חינוך לקיימות

בראשית שנות ה-70, עיר בשם קוריטיבה בברזיל אז בת כחצי מליון תושבים, זכתה לראש עיר צעיר, אדריכל בשם חיימי לרנר. בשל המצב הקשה שהיה אז במדינה הוא נאלץ לחשוב – זול, קטן יעיל ושיתופי.

תכנית האב של לרנר בראש צוות מתכננים גדול קידמו, הפכה לרצף תכניות ומעשים ששינו את פניו של העיר. כיום, כשאוכלוסיית העיר הושלשה לכ-מליון וחצי תושבים, 99% מהתושבים מעוניינים להישאר בה ולא לעבור לאף מקום אחר!!

במשך שלוש כהונות רצופות שבהן זכה ל-92% שביעות רצון, קידם לרנר ואנשי הרשות עימו, בין היתר, את מערכת התחבורה הציבורית המתוחכמת והיעילה ביתר בעולם המבוססת על...אוטובוסים, מערך מחזור יעיל לפסולת ביתית ביוזמה ושיתוף תושבים, ביטל כליל את הוונדליזם ברחובות באמצעות גיוס נוער משוטט למשימות עירוניות, הגדיל את השטח הירוק לנפש ממטר אחד לכ-50 מ"ר לנפש!!!, לרנר כראש רשות הגדיר לעצמו את המשימה לשינוי דפוסי החשיבה של התושבים ואנשי הממסד כאחד, להקים חזון ארוך טווח לעיר בשיתוף כל המגזרים החל מהחזקים ביותר ועד לחלשים ולנחשלים ביותר. הרעיונות קודמו ובוצעו ללא התנגדויות ובתמיכה מלאה של כלל האוכלוסייה, והתוצאה היא שעד היום קוריטיבה היא שם דבר – לא רק בברזיל- אלא בכל העולם כולו.

...אין מאמץ אציל יותר מאשר הניסיון לאחוז בחלום משותף. כאשר עיר מקבלת כמשימה לשפר את איכות חייה, כאשר היא מכבדת את כל הנפשות החיות בקרבה, כאשר היא מכבדת את הסביבה, כאשר היא מתכוננת עבור הדורות הבאים- אזי התושבים משתתפים באחריות ליישום המטרה. התכלית המשותפת הזאת הינה הדרך היחידה להיאחז באותו חלום משותף..." (אדר' חיימי לרנר)

השאיפה לקדם את איכות החיים העירונית מתוך כבוד לכלל התושבים והתחשבות במשאבים הטבעיים, נקראת "קיימות – sustainability" או בשפה תיכנונית "פיתוח בר קיימא".

המדריך לניהול עירוני "מקיים", נערך, במטרה לסייע לבעלי תפקידים ברשות המקומית להוביל את יישומו לשיפור כולל באיכות החיים והסביבה בהווה ובעתיד.

המדריך בנוי משלושה חלקים:

- החלק הראשון מבאר מושגי יסוד ומציג את תמונת העשייה הלאומית והעולמית לקידום פיתוח בר קיימא.
- החלק השני מציג כלים לניהול עירוני המשלב פיתוח כלכלי וחברתי עם שמירה על הסביבה.

מבוא

מהו פיתוח בר קיימא?

המשבר הסביבתי

העולם שרוי במשבר. המשבר שאנו מדברים עליו אינו משבר פוליטי או מדיני. אינו קשור במישרין לקרן המטבע, לשלום במזרח התיכון, או למלחמת הדתות. המשבר הוא בעולם שמקיף אותנו ומשפיע עלינו ברמה המקומית יותר מכל משבר אחר גם אם לכאורה אנו חיים באיכות חיים נפלאה.... צריך רק להביט סביב, תופעות טבע אלימות מתרחשות סביבנו מידי יום- גלי חום קיצוניים, הצפות במרכזי הערים, זיהומי קרקע, זיהומי אוויר, מחסור במי שתייה, התפרצויות של מחלות חדשות וחשוכות מרפא, התגברות קוצר נשימה כרוני, עוני ורעב מעבר לפינה, עצים ובעלי חיים נדירים שנעלמים מן הנוף ועוד.

טביעת הרגל האקולוגית.

בכדי להבין מה יש לעשות בכדי לשנות את המצב, יש להבין תחילה מהי מידת ההשפעה של מעשינו על העולם. לשם כך הגו שני מדענים קנדיים מדד בכדי לעמוד את מידת האיזון בין הצריכה שלנו לבין יכולתו של הטבע לספק את הצרכים הללו. מדד זה הקרוי 'טביעת הרגל האקולוגית' בוחן את כמות השטח הנדרש בכדי לבצע או לספק את הצרכים של אדם או קהילה. לדוגמא אדם צריך שטח עבור גידול אוכל, עבור מגורים, ועבור טיפול בפסולת. אדם צריך שטח לחומרי גלם, לייצור ולפנאי וכדומה. מרבית שטחים אלו מצויים מחוץ לאזור המחיה הטבעי של האדם. חלק מהשטחים הללו גדלים והולכים דוגמת האזורים לאגירת פסולת, שטחי כריית מחצבים, שטחים לייצור אנרגיה ועוד. ע"פ תחשיב של מדד זה בהתאם לצריכה המקומית, טביעת הרגל הממוצעת של תושב ישראל עומד על 44 דונם. אם ניקח את ת"א, שבה חיים כיום כ-355 אלף איש ונכפיל ב-44 דונם לנפש נקבל טביעת רגל של 156,620,000 דונם- **יותר ממחצית שטחה של מדינת ישראל!!!!**

מאחר והבעיה העיקרית קיימת, כמובן, באזורים עירוניים, ישנו צורך אמיתי – סביבתי וכלכלי - לקיים סביבה עירונית, הצורכת מעט ככל שניתן ובעיקר משאבים מקומיים מתמחזרים, יחד עם יצירת תנאים להקטנה מסיבית של פסולת ושארית בלתי שימושית.

המשבר אמנם בא לידי ביטוי בדרכים שונות באין ספור מקומות על פני כדור הארץ, אך השורשים למשבר נעוצים במקור אחד משותף – הגידול העצום בפעילות הפיתוח האנושית במאה שנים האחרונות. לאימפקט העצום של הפעילות האנושית יש השפעה מכרעת על אין-ספור שירותים אקולוגיים שבני האדם נוטים לקבל כמובן מאליו, שירותים החיוניים ליצורים חיים ולאדם. שירותים אלו הולכים

ונפגעים וחלקם אף נכחדים, שינויים אלו נוגעים לכולנו - לנו ולילדינו יהיו פחות שטחים פתוחים, פחות מים ואויר נקיים, פחות טבע, פחות בריאות, פחות איכות חיים. למעשה, חותרת הפעילות הכלכלית של ימינו תחת שני תהליכי פיתוח החיוניים לקיומם של התרבות האנושית ושל המין האנושי כולו: תהליך הפיתוח הסביבתי ותהליך הפיתוח הקהילתי. הפיתוח הסביבתי מייצר רווחה ביולוגית ותנאי אקלים שהם הכרחיים לחיים על כדור הארץ. פיתוח חברתי מייצר קהילות, משפחות ואזרחים בעלי השכלה ואחריות, ולמעשה – את התרבות עצמה. **פיתוח בר קיימא** מבטיח את המשכיות הפיתוח הסביבתי והפיתוח החברתי, לאורך זמן ובשילוב עם הפיתוח הכלכלי.

"לא קיבלנו את הארץ כירושה מהורינו אלא כפיקדון מילדינו". (פתגם קנייתי)

קצת היסטוריה

ב – 1987 פירסם האו"ם דו"ח מיוחד בשם "עתידנו המשותף" ובו עלתה בפעם הראשונה השאלה האם ניתן להמשיך ולהתנהל כפי שאנחנו מתנהלים?
הדו"ח הציג חלופה להתנהלות האנושית – חלופה אחראית השואפת ל"מילוי צרכי ההווה ללא סיכון יכולתם של הדורות הבאים לספק את צרכיהם הם". חלופה זו הוגדרה כ – "פיתוח בר קיימא".
בעקבות פירסום "עתידנו המשותף" התכנסה ב – 1992 ועידת כדור הארץ בריו דה ז'נרו ופרסמה הצהרה שקראה ליישום סדר יום חדש למאה ה-21:
"האנושות ניצבת ברגע מכריע. אנו נמצאים במצב של עוני הולך וגדל, רעב, בריאות לקויה, בערות והידרדרות הולכת ונמשכת של המערכות האקולוגיות בהם אנו תלויים... הדרך היחידה להבטיח עתיד בטוח יותר ומשגשג היא לטפל בנושאים של פתוח וסביבה כמקשה אחת ובצורה מאוזנת..."

בלב הרעיון עומדות הגישות הבאות:

1. פיתוח חייב להתבסס על פיתוח בר קיימא, דהיינו פיתוח העונה על צרכי הדור הנוכחי מבלי לסכן את יכולת הדורות הבאים לספק את צורכיהם.
 2. בעיות סביבתיות צריך לפתור במקור ולא "בקצה הצינור".
 3. בעיות סביבתיות נגרמות בגלל בעיות כלכליות וחברתיות.
 4. מפגעים סביבתיים לא מכירים בגבולות מנהליים.
- על בסיס עקרונות אלו גובש מסמך כולל הנקרא **אג'נדה 21** – סדר יום למאה ה – 21. בועידת ריו הוחלט להתכנס שוב אחרי 10 שנים כדי לאמוד את ההתקדמות בכינון סדר היום החדש, הועידה השנייה התקיימה ב- 2002 ביוהנסבורג, בהשתתפותה (בין היתר) של משלחת ישראלית ברשות השר לאיכות הסביבה, צחי הנגבי, השר לפיתוח אזורי רוני מילוא ושר החוץ שמעון פרס. בעקבות החלטות ועידת יוהנסבורג החליטה ממשלת ישראל, במאי 2003, לאמץ את החלטות הועידה ולהגדיר, תוך שנה, אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא בישראל.

א. כיצד ניתן ליישם את התפישה של פיתוח בר קיימא בשלטון המקומי?

1. מאג'נדה 21 לסדר יום מקומי 21

תכנית הפעולה לפיתוח בר קיימא עולמי, אג'נדה 21, אומצה בפיסגת כדור הארץ ביוני 1992, בפרק 28 באג'נדה 21, "פעולותיהן של הרשויות המקומיות ליישום סיי"מ 21", נאמר: **"מאחר ששורשי הבעיות המוזכרות באג'נדה 21, כמו גם פתרונותיהן, נעוצים ברמת הפעילות המקומית, הרי ששיתופן של הרשויות המקומיות יהווה גורם מכריע בהגשמת המטרות. הרשות המקומית מקימה, מפעילה ומשמרת תשתיות כלכליות, קהילתיות וסביבתיות, מפקחת על הליכי תכנון, מבססת מדיניות סביבתית מקומית ותקנות הנוגעות לה, ונוטלת חלק ביישומה של מדיניות סביבתית ארצית ואזורית. ככל שרמת השלטון קרובה יותר לתושבים, כן גדלה חשיבותו של תפקידה בכל הנוגע לפנייה אל הציבור, לגיוסו לטובת יישום התכנית, ולמתן מענה על דאגותיו ועל מאווייו באופן אשר יבטיח את קידומו של פיתוח בר קיימא"**.

פרק 28 באג'נדה 21 כולל פנייה ישירה לכל הרשויות המקומיות, הנקראות ליצור **תכניות פעולה** משל עצמן להשגת פיתוח בר קיימא.

תכנית פעולה מקומית זו – "אג'נדה 21 המקומית", או "סדר יום מקומי 21" (סי"מ 21) – מתרגמת את העקרונות של אג'נדה 21, לאסטרטגיות קונקרטיות עבור כל קהילה מקומית. אלפי רשויות מקומיות, בשיתוף ארגונים ארציים ובינלאומיים, מיישמות כיום את עקרונות סיי"מ 21 בתכניות פעולה מקומיות: בברזיל, בקולומביה, בגרמניה, בפינלנד, בשוודיה, בדנמרק, בבריטניה, בהולנד, בסין, בפרו, באקוודור, בארה"ב, בקנדה, בפולין, בגרמניה, באוסטריה, בהונגריה, בבולגריה, באיטליה, בספרד, ביוון, בסנגל, באוגנדה, בטנזניה, בזימבבואה, בדרום-אפריקה, בהודו, בתאילנד, ובפואה גינאה החדשה ביפן, באוסטרליה ובניו-זילנד רשויות קטנות כגדולות, לוקחות על עצמן להתנהל תוך אחריות ברמה המקומית ומתוך שותפות ברמה העולמית.

"פעלו מקומית והשפיעו עולמית" – "Act Locally – Think Globally"

2. ומה בישראל?

ב – 1999 נחנכה בישראל יוזמת "סדר יום מקומי 21" אשר מטרתה להניע רשויות מקומיות לאמץ את עקרונות פיתוח בר קיימא ולייצר תוכנית לפעולה מקומית ברוח ה"קיימות".

לקידום היוזמה וליווי התהליכים חברו שלושה גופים:

המשרד לאיכות הסביבה - כמקדם ויוזם תפיסה בת קיימא בישראל הן ברמה הלאומית והן ברמה המקומית.

היחידה לדמוקרטיה השתתפותית, **המרכז לחינוך קהילתי** ע"ש חיים צפורי (יער ירושלים) - העוסקת בפיתוח ובהפעלת הליכים בלתי פורמאליים של דמוקרטיה השתתפותית ברמה הארצית והמקומית.

מרכז השל לחשיבה ומנהיגות סביבתית - הפועל להשרשת תפיסה של קיימות בישראל.

כמו-כן חברו לגיבושו ויישומו של הפרוייקט : **משרד הבינוי והשיכון, מרכז השלטון המקומי, החברה למתנ"סים, מעל"ה (מחויבות עסקים למען הקהילה בישראל), רשת ערים בריאות בישראל, קרן גולדמן, קרן היינריך בל וקרן קרב.**

בשלב ראשון הצטרפו ליוזמה חמישה ישובים : מגדל העמק, בית שאן, רמת השרון, תמרה ופתח תקווה, בשלב שני הצטרפו עוד ישובים והמעגל הולך ומתרחב, בקיץ 2003 משתתפות ביוזמה¹ כ- 15 רשויות מקומיות : והיקף הפעילות הולך ומתרחב.

בועידת כדור הארץ שנערכה ביוהנסבורג באוגוסט 2002, התקיימה גם ועידה של רשויות מקומיות לאג'נדה מקומית 21, בועידה השתתפו גם נציגים של השלטון המקומי בישראל והוחלט על הקמת ועדה לפיתוח בר קיימא בשלטון המקומי.

כיום מרוכזת הפעילות בישראל במרכז סיימ 21 הפועל במרכז השל. (נחלת בנימין 85).

3. בדרך לרשות בת קיימא - איך עושים את זה??

כדי לבנות תוכנית פעולה לפיתוח בר קיימא ברשות מקומית נדרשות שתי פעולות עיקריות :

1. שינוי דפוסי הניהול ברשות המקומית

2. בניית סדר יום מקומי בשיתוף התושבים וכלל בעלי העניין

פרק II יעסוק בשינוי דפוסי המינהל המקומי למינהל סביבתי

פרק III יעסוק בתהליך בניית סדר יום מקומי ליישוב

¹ בשלבי התקדמות שונים

שלטון מקומי משחק תפקיד חשוב בכלכלות המקומיות: הוא בונה ומשמר מערכות פנימיות ההכרחיות לפעילות כלכלית, וקובע סטנדרטים, תקנות, מסים ותשלומים אשר קובעים את הפרמטרים לפיתוח כלכלי. השלטון המקומי הוא גם לקוח של שירותים ומוצרים רבים – ולכן יכולתו להשפיע על שווקים המעניקים שירותים ומוצרים – וגם משמש כמפעל ציבורי לייצור "תוצרת" הנמכרת בשוק, בדומה למפעלים פרטיים; בין המוצרים הללו ניתן למצוא

- שירותים סביבתיים (דוגמת אספקת מים, שירותי פינוי אשפה ובקרה על שימושי קרקע)
- שירותים כלכליים (דוגמת תחבורה ותשתיות)
- שירותים קהילתיים (דוגמת חינוך ובריאות).

כדי לחולל שינוי אמיתי נדרש גם השלטון המקומי לשנות את דרכי הפעולה וההתנהלות שלו. שינוי זה בהתנהלותו של השלטון המקומי אמור להבטיח פעולה תקינה וחלוקה צודקת של השירותים העירוניים – הן עבור הדור הנוכחי והן עבור הדורות הבאים.

כדי להבטיח את השגתו של יעד זה, יש לקחת בחשבון שיקולים קהילתיים, כלכליים וסביבתיים בתיכנון, פיתוח ואספקה של שירותים עירוניים, ולהעניק משקל שווה לכל אחת מקבוצות השיקולים הללו.

בעולם קיימות דוגמאות שונות לרשויות בהן המינהל העירוני פועל מתוך עקרונות של קיימות, סיפור המקרה של קוריטיבה מביא דוגמה משכנעת ביותר המראה כיצד ניתן על ידי ניהול בר קיימא לחולל שינוי כולל באיכות החיים בעיר.

ברצוננו להציג שלושה כיוונים שיסייעו בידי הרשות המקומית לייצר מסגרת להתייחסות וקידום מינהל סביבתי.

1. כינון ועדת עירונית לפיתוח בר קיימא- תפקידים ויעדים

פיתוח בר קיימא הוא מושג חדש יחסית ואינו מוכר עדיין, כדי לקדם את הנושא יש חשיבות להטמיעו בתוך המערכות הקיימות. הפיכת הועדה לאיכות סביבה לועדה לפיתוח בר קיימא היא דרך אחד לקידום הנושא. ועדת איכות סביבה הנהוגה במספר רשויות יכולה להפוך לועדת משנה למועצת העיר בנושא פיתוח בר קיימא. למרות שאין ועדה זו סטוטורית, ישנה חשיבות מרובה להקמתה ולדאוג שהעומד בראשה יהיה נבחר רשות בעל ידע ועניין בתחומים אלו, כמו גם בעל סמכות וקישוריות לנושאי תכנון - דוגמת סגן ראש עיר, או חבר בכיר בועדת המשנה לתכנון ובנייה.

הרכב הועדה בדומה לועדות דומות, תמנה כשליש חברי מועצה, נציג פקידות בכירה (מהנדס, מנכ"ל וכדומה), נציגות ממנהל הנדסה והיחידה הסביבתית, והשאר מומחים מקומיים ונציגי גופים ועמותות סביבתיות וחברתיות מקומיות. את כוחה ומעמדה תקבע הפעילות של הועדה והרכב של חברי הועדה.

ראוי שבתחום פעילותה של הועדה יכללו הפעילויות הבאות :

1. בחינה של פרויקטים או תהליכים השנויים במחלוקת או/ו מהווים שינוי מהותי מהקיים – תוך בחינת השפעות הפרויקט על איכות החיים והסביבה של התושבים והפגיעה במשאבים עבור הדורות הבאים.
2. קידום תכניות שונות לפיתוח בר קיימא ובראשונה תכנית מתאר/אב בנושא פיתוח בר קיימא.
3. קידום יוזמות של תושבים, גופים עסקיים או שותפויות ביניהם, המקדמים פיתוח בר קיימא
4. קידום חינוך ומעורבות ציבור בנוגע לעקרונות לעיל, במוסדות החינוך ובקרב הציבור הרחב
5. קידום שינוי תפישתי בניהול הרשות ומוסדותיה כולל בנושאי תפקוד שוטף, רכש ועוד.
6. הובלת חקיקת חוקי עזר שיעגנו את החלטות הועדה.
7. ניהול ופיתוח ערוצים לדיאלוג מתמשך עם הציבור על נושאים משמעותיים בכדי לקדם את שקיפות ומעורבות של הציבור בבניית עתידה של הישוב.

2. איזו. 14,000 ותקנים לאיכות סביבה

ISO 14001 הינו תקן שמטרתו להבטיח את מחויבותה של הרשות לנושאים הקשורים ומשפיעים על איכות הסביבה, התקן נועד לספק לארגון יסודות של ניהול איכות הסביבה, המשתלבים בדרישות ניהול אחרות ולסייע למערכת העירונית להשיג יעדים בתחומי איכות הסביבה כמו גם יעדים חברתיים וכלכליים.

התקן נועד לארגונים מפעלים ולנותני שירותים ומתאים גם לרשויות אם כי אינו יכול להוות מרכיב בודד אלא ככלי המסייע להתארגן להליכה לקראת ישוב מקיים באמצעות חשיבה כוללת ושיתוף המגזרים השונים בתהליך.

בין היתר ההליך כולל את הצעדים הבאים :

הרשות תקיים מערכת ניהול סביבתי לפי דרישות התקן הבינלאומי. ISO 14,001 הרשות תקיים את החוקים והתקנות של איכות הסביבה במדינת ישראל הנוגעים לפעולתה. הרשות תקצה משאבים ואמצעים נדרשים, בהתאם לתקציבה, לצורך הפעלה תקינה של המערך הסביבתי.

הנהלת הרשות תקבע יעדים סביבתיים ותפעל להשגתם, לשיפורם ולעדכוןם מדי תקופה, הנהלות יחידות ארגוניות יגדירו את היעדים הסביבתיים שלהן בהתאמה ליעדי העירייה כדי להבטיח בקרה על השגת היעדים בתחום איכות הסביבה יבוצעו ניטור תקופתי וסיקורי סביבה, ינותחו סיבות לחריגות ויערכו פעולות תיקון ומניעה .

הרשות תכלול שיקולים סביבתיים, בתהליכי הפיתוח, הבנייה, והספקת השירותים. הרשות תפעל בשיתוף פעולה עם הרשויות הממונות, עם לקוחותיה וספקיה בכל ההיבטים הנוגעים לקיימות

הרשות תפעל להידוק הקשר עם הרשויות הסמוכות, לקידום איכות הסביבה ברמה העירונית.

3. 10 עקרונות לניהול עירוני מקיים

במסגרת יוזמת סיי"מ 21, פיתחו המשרד לאיכות הסביבה בשיתוף עם מרכז השל, 10 עקרונות לניהול

עירוני מקיים.

העקרונות מציגים את תחומי המינהל העירוני יחד עם המלצות להתנהלות מקיימת בכל אחד מהם :

רשות מקיימת: 'עשרת העקרונות'

1. שימור המשאבים הטבעיים של העיר באמצעות ניהול מושכל

כיוונים לעשייה מקיימת:

מים

- אבטחת נגישות למים ראויים לכלל האוכלוסייה.
- שימוש במים מושבים וניצול הנגר העירוני ככל הניתן לצרכים עירוניים.
- מעבר לגינון בצמחיה חוסכת במים.
- נקיטת פעולות להקטנת איבוד מים לרבות חיפוי קרקע בגזם להקטנת האידוי, צמצום השטחים המרוצפים להגדלת החלחול.
- עידוד החסכון במים במגזר הפרטי והציבורי.
- עידוד תכנון רגיש למים : הפנית מרזבי בתים להשקיית גינות, השארת שטחים לא מבונים לחלחול מים.

קרקע

- חיסכון בקרקע בשימושים עירוניים.
- ניצול מרחבים תת קרקעיים.

אנרגיה

- חסכון בחשמל במוסדות ובמיתקנים העירוניים.
- קידום בניה חוסכת אנרגיה – בתאורת רחובות ובמבנים ושכונות חדשות.
- עידוד שימוש במקורות אנרגיה חלופיים.

2. שותפות ציבורית בקבלת החלטות ובעשייה העירונית

כיוונים לעשייה מקיימת:

שיתוף הציבור

- הקמת צוותי עבודה משותפים לרשות ולתושבים לתכנון ויישום הפעילות העירונית.
- תמיכה בעמותות מקומיות : מתן סיוע מקצועי, הנחות בארנונה, מתן שירותי משרד, שתוף פעולה בפרויקטים המקדמים את הנושא.
- יצירת מגוון ערוצי תקשורת והתקשרות עם התושבים כדי לאפשר דיאלוג מתמיד (אתר אינטרנט,

עיתונות, כרזות, דפי מידע, מוקד).

- קידום ועידוד יוזמות אשר משלבות עשייה בין מגזרים שונים בעיר – העסקי, החברתי והסביבתי.
- מינוי משקיף הדורות הבאים.
- שיפור חזות העיר בעזרת אומנים מקומיים.

שקיפות

- עריכת סקר שביעות רצון/הערכה אחת לשנה/שנתיים בקרב התושבים.
- פיתוח מדדים למצב הסביבתי-חברתי של העיר ומעקב שוטף אחריהם ופירסומם.
- שידור ישיבות הועדה לתכנון ובניה בטלביזיה הקהילתית.
- פתיחת ישיבות המליאה לתושבים.
- הצגת התקציב העירוני לחוות דעת הצבור.

3. ניהול סביבתי של העירייה ומוסדותיה

כיוונים לעשייה מקיימת:

- קניה מועדפת של מוצרים ירוקים (העדפה במכרזים).
- איגום משאבים בין יחידות הערייה.
- מתן תמריץ לעובדים להשתמש בתחבורה ציבורית, ובמערכת היסעים משותפת.
- פיתוח תוכניות להעלאת מודעות בקרב עובדי העירייה והפיכתם לשותפים ביישום העקרונות הללו.
- תכנון לטווח ארוך על פי עקרונות של פיתוח בר קיימא.
- אימוץ תקן ISO 14000 .

4. טיפוח ושמירה של שטחים פתוחים

כיוונים לעשייה מקיימת:

- הגנה סטטוטורית של הריאות הירוקות ברחבי העיר ובשטחים המקיפים אותה.
- שמירה על יחס קבוע ואף גבוה יותר של שטח פתוח לנפש. פיזור השטחים הפתוחים בצורה המאפשרת נגישות לכל התושבים ובאופן מיוחד לילדים, נכים ומוגבלים.
- פיתוח כלל השטחים הפתוחים בתוך העיר ומחוץ לרשות וטיפוחם.
- תמיכה במגוון הביולוגי המקומי על ידי שימור בתי גידול ואבטחת רציפותם.
- יצירת מנגנונים לשמירה קבועה ומסודרת על השטחים הפתוחים.

5. קידום חינוך סביבתי-חברתי

כיוונים לעשייה מקיימת:

- הגברת מספר התכניות הסביבתיות במוסדות החינוך הפורמליים והבלתי פורמליים.
- הפיכת המוסדות העירוניים (בתי ספר, מתנסים, קופות חולים וכדומה) למוסדות "ירוקים": הכוונה לסיוע בפיתוח ויישום תוכניות להקטנת צריכת החשמל והמים, מיחזור והפחתת צריכה.
- הגנה על בעלי חיים תוך שילוב מערכת החינוך בפרוייקטים.
- שיתוף ילדים ונוער בעשייה עירונית פעילה, למען הסביבה והקהילה.
- טיפוח התרבות, המורשת והנוף המקומיים כמשאבים סביבתיים וחברתיים.
- קידום הנגישות למידע וידע סביבתיים, תוך שקיפות מלאה של עבודת הרשות ופרסום מידע מלא לציבור.
- טיפוח התנדבות ופעילות תושבים למען סביבת חייהם.
- קידום נגישות בטוחה למוסדות חינוך קהילתיים ברגל ובאופניים.

6. פיתוח מערכות תחבורה נגישות וסביבתיות

כיוונים לעשייה מקיימת:

- קבלת החלטה שאיכות האוויר העירונית תהיה בעלייה מתמדת.
- המרת הדלק ברכבי העירייה לדלק ידידותי לסביבה.
- הכוונת הפעילות העירונית למתן עדיפות לתחבורה ציבורית ולשימוש בה.
- קידום הנחיות לסלילת שבילי אופניים לצידם של כבישים חדשים.
- סלילת מסלולי אופניים ושבילים להולכי רגל בכל המרחב העירוני ובעיקר בצירים המובילים למוסדות חינוך ותרבות ולמבני ציבור.
- ארגון הסעות ציבוריות לבתי ספר ומוקדי תעסוקה ובידור.

7. צמצום נפח הפסולת העירונית

כיוונים לעשייה מקיימת:

- צמצום פסולת ועידוד ההפרדה במקור בכל המוסדות העירוניים והציבוריים בתחומי הרשות.
- הפניית פסולת ביתית ותעשייתית למפעלי מיחזור.
- פיתוח תוכנית עירונית להפרדת חומרים מסוכנים מהפסולת הביתית לרבות סוללות ופסולת אלקטרונית.
- הקמת מרכזי מחזור שכונתיים לפסולות של קרטונים, עיתונים, מכלי פלסטיק, טכסטיל.
- עידוד קומפוסטציה בחצר הבית (בבית הבודד) או במרכזי קומפוסטציה.
- אימוץ תכנית לצמצום פסולת ומחזור במוסדות הרשות ובמוסדות הציבור, לרבות שימוש בדואר אלקטרוני ובהדפסה דו-צדדית, מיחזור נייר משרדי, בקבוקים, קרטונים, טונרים וכסתות דיו.

- עידוד יישום חוק הפיקדון ברחבי הרשות.
- הקמת מרכזי יד שנייה עירוניים.

8. חתירה לשיוויון בניהול המרחב הפיזי.

כיוונים לעשייה מקיימת:

- חיבור כל משקי הבית והשימושים השונים למים, חשמל וביוב.
- קידום התחדשות עירונית כגון פרויקטים של שיקום תשתיות, שיקום אתרים והתאמת העיר לצרכים משתנים.
- מתן תמריצים לתושבים לטיפול מגורים ולבנייה ידידותית לסביבה ("ירוקה").
- עזרה בשכר דירה למעוטי יכולת תמורת תרומה לקהילה.

9. עידוד כלכלה מקומית

כיוונים לעשייה מקיימת:

- תמיכה במפעלים ובעסקים הפועלים בשטח הרשות ואשר מספקים תעסוקה נגישה לתושביה ומעסיקים תושבים מקומיים.
- הגברת האכיפה על מפעלים הפולטים חומרים מעל התקן המותר.
- אי מתן אישורים למפעלים חדשים העלולים להעלות את רמות הזיהום ברשות.
- מתן תמיכה במפעלים המאמצים קוד התנהגות מקיים.
- חיזוק הקשר בין מערכת החינוך לתעשייה ולעסקים המקומיים, על ידי עידוד פעילויות חינוך משותפות.
- שיתוף גורמי התעשייה והעסקים המקומיים בפעילות העירונית.

10. התקשרות ויצירת שותפויות בין עירוניות ובין לאומיות לקידום נושאים סביבתיים

כיוונים לעשייה מקיימת:

- יצירת שותפויות בין רשויות מקומיות ופעילויות בינלאומיות לקידום פיתוח בר קיימא.
- איגום משאבים אזוריים לטיפול בסביבה ושימורה.
- יצירת ברית ערים תאומות עם ערים בנות קיימא בעולם.
- השתתפות בפורומים מקצועיים בנושאים לפיתוח בר קיימא מקומי.
- הצטרפות לארגון ICLEI ארגון העל של ערים בנות קיימא בעולם.

פרק 28 באג'נדה 21 כולל פנייה ישירה לכל הרשויות המקומיות, הנקראות ליצור תכניות פעולה משל עצמן להשגת פיתוח בר קיימא. תכנית פעולה מקומית זו – "אג'נדה 21 המקומית", או "סדר יום מקומי 21" (סי"מ 21, כפי שתכונה להלן) – מתרגמת את העקרונות ואת מבני חלוקת הכוח והסמכות, כשם שהוצגו במסגרת אג'נדה 21, לאסטרטגיות פיתוח קונקרטיות עבור כל קהילה מקומית. "עד לשנת 1996", מצהיר פרק 28, "תיוועצנה רוב הרשויות המקומיות בכל מדינה עם התושבים כדי לגבש הסכמה באשר ליישום אג'נדה 21 ברמה הקהילתית".

למרות שאין ישוב דומה למשנהו, תהליך בניית סדר היום המקומי בנוי סביב עקרונות דומים בין אם ישוב קטן או גדול, דומה או שונה תרבותית. בכל רשות מקומית משולבים מספר תהליכים מקדמים כגון: שימועים ציבוריים לציבור הרחב, סדנאות תושבים, מיפוי הבעיות העומדות על סדר יומה של הרשות המקומית יחד עם הכלים שיש ברשותה להתמודד עימם ועוד.

התהליך בנוי משישה שלבים:

- **בניית מחויבות עירונית**
- **יצירת מודעות ועניין**
- **מיפוי סביבתי-חברתי-כלכלי המציג את המצב הקיים**
- **בניית חזון ותוכנית פעולה בשיתוף הצבור וכלל בעלי העניין**
- **כינון מנגנוני בקרה והמשכיות**
- **יישום תוכנית הפעולה**

החזון העירוני מתבסס על המיפוי ונבנה באמצעות הליך של "סדנאות לגיבוש חזון ותוכנית פעולה", שבהן משתתפות 4 קבוצות אינטרס: מקבלי החלטות, מומחים מקומיים, נציגי המגזר העסקי, ונציגי אזרחים. בסדנאות אלו, דנות הקבוצות בתסריטים אפשריים או בגורמים המשפיעים על ניהול הרשות בדגש על פיתוח בר קיימא, לקראת בניית חזון של הישוב שיהווה בסיס להכנת תכנית פעולה מוסכמת לרשות המקומית, והאסטרטגיות הנחוצות ליישומה.

תכנית זו מתייחסת לטווח הקצר ולטווח הארוך ולחלוקת התפקידים הספציפית של כל קשת המשתתפים בתהליך ובקהילה ביישום תוכנית הפעולה. מהרגע שהושלמה מלאכת כתיבת תוכנית פעולה, ניגשים התושבים, ביחד עם הרשות המקומית והמגזר העסקי ביישוב ליישם את תוכנית הפעולה.

סדר היום אינו סדרה של פרויקטים אלא תפיסה חדשה לדרך התנהלותה של העיר. תוכניות הפעולה יכללו עקרונות לדרך בה היישוב בוחר לנהל את עצמו ואת המשאבים שבשליטתו.

1. למה זה כדאי?

נשאלת השאלה, מה היתרון בלהיות רשות מקיימת? האם 'כאב הראש' אכן שווה את המאמץ? ראשית, כפי שנכתב בפרק הפותח, להיות מקיים אינה ברירה אלא חובה- המצב שאליו הגענו (ראה המשבר הסביבתי) מחייב שינוי גישה וחתירה לקראת חיסכון, צמצום וביצוע שינויים אחראים עבור

ההווה והעתיד כאחד, אולם ישנם גם צדדים רבים לסדר יום חדש, המהווים יתרון ברור על פני שיטת ניהול רשות "רגילה".

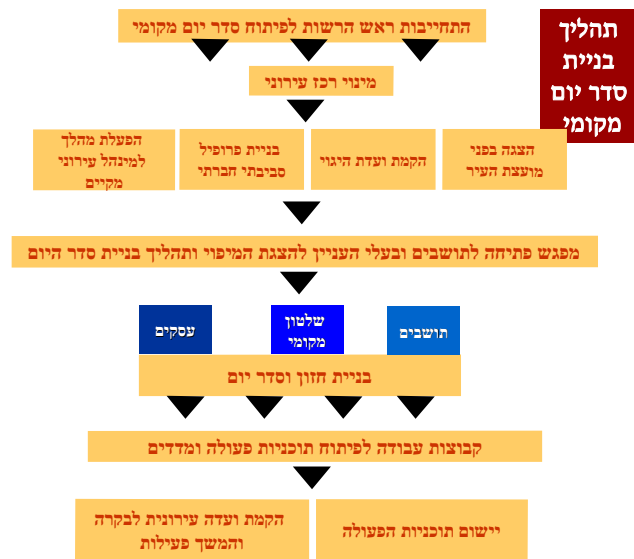
- תהליך **פיתוח סדר יום מקומי** מושתת על שיתוף פעולה בין מגזרי כך שאין צורך במגשרים ומתווכים בין הרשות, לבין ה"לקוחות" שלה, קרי תושבי העיר. גישה זו, לא רק שמקלה על הבנת צרכים ויישום, אלא גם מייצרת מחויבות של התושבים לשינויים ולפעולות שנעשות ע"י הרשות.
- תהליך **פיתוח סדר יום מקומי** מהווה כלי לשמירת המשאבים המצויים ולפעולות שנעשות ע"י הרשות כד שיכולו להשתמש בהם בהתאם לצורך ובהתאם לתכנית ארוכת טווח, במקום ל"כיבוי שריפות" או על פי לחצים נקודתיים שאינם משרתים דווקא את טובת הכלל.
- **פיתוח סדר יום מקומי** מכניס את העיר ותושביה לתהליך בעל חשיבות לאומית ובין לאומית, המקנה תחושת גאווה וייחודיות לתושבים ומשליך על יחסו של התושב לעירו, לרשות, ולחבריו התושבים.
- תהליך **פיתוח סדר יום מקומי**, מהווה מנוף לשינוי ושיפור כלכלי מקומי מאחר והוא בוחן את כלל המשאבים ופועל על פיו תוך ראייה ארוכת טווח בכל שעה ושעה.

2. כיצד מפתחים סדר יום מקומי?

בישראל קיימים מספר מודלים לבניית סדר יום עירוני ותוכנית פעולה, המשותף לכל התהליכים הם שלושה עקרונות פשוטים:

1. הכוח המניע לתהליך הוא ראש הרשות או בעל תפקיד בכיר בשלטון המקומי.
2. בניית תוכנית הפעולה ויישומה נעשה בשיתוף מלא של התושבים והמגזר העיסקי המקומי.
3. התהליך שואף לבניית תוכנית פעולה המשלבת בין שיקולים כלכליים, חברתיים וסביבתיים.

התרשים הבא מציג את שלבי התהליך משלב ההחלטה ועד יישום התוכנית, יש לקחת בחשבון שתהליך כולל נמשך כשנה עד שנתיים ולכן מומלץ להתחיל במהלך בתחילת הקדנציה.

3. סדר יום מקומי בסנטוס, ברזיל – ועדות אזרחים לגיבוש תכנית עירונית

בניית דמוקרטיה השתתפותית

רקע

העיירה סנטוס נוסדה בסביבות 1545 והיתה לאחד מן המרכזים העירוניים הראשונים בברזיל. היא ממוקמת 78 ק"מ מסן פאולו, בחוף האטלנטי. 39.4 קמ"ר ממנה ממוקמים באי סן וינסנט, והיתר שוכן ביבשת. סנטוס עצמה היא עיירה קטנה, המהווה חלק ממקבץ אורבני. היא שוכנת בקרבת האזור המטרופוליני של סן פאולו, המשכן כ-16 מיליון איש. אף על פי שמאפייניה התעשייתיים של סנטוס עצמה זניחים, הנמל המקומי הוא שער גישה לאזור מתועש ומגוון – אזור סן פאולו, שהוא האזור המתועש ביותר בדרום-אמריקה

תיאור התכנית

בעשורים קודמים סבל האזור מדיקטטורה צבאית ומפגיעה בזכויות האזרחים; לקח ממאורעות העבר, אם כן, הוא בין הגורמים שהביאו את סנטוס לאמץ גישה של דיאלוג עם הקהילה בכל הנוגע לסוגיות מוניציפליות, ויהיו אלה פוליטיות או תכנוניות. סנטוס עשתה מאמצים רבים כדי להביא את אזרחיה למעורבות אקטיבית בכל הנוגע להגדרתם, ניהולם והוצאתם אל הפועל של שירותי עירייה. בין הדרכים השונות ששימשו את הרשות המוניציפלית ליצירת דיאלוג עם התושבים ניתן למנות פורומים, ועדות, משמר אזרחי, אפטרופסויות וועדות עירוניות. הועדות העירוניות ממלאות תפקיד מרכזי בפיתוחם וביישומם של פרויקטים ושל אסטרטגיות פעולה הנוגעים לפיתוח בר קיימא של האזור.

ועדות עירוניות הוקמו כדי להבטיח כי הסקטורים אשר מודרו עד כה מתהליך קבלת ההחלטות – נשים, ילדים, עניים ומובטלים, עובדי איגודים, זקנים, נכים ובני הקהילה השחורה – ייקחו מעתה חלק פעיל

בו. בוועדות אלה נוטלים חלק לא רק העניים והאנשים הנמצאים בשולי החברה, כי אם גם אקדמאים, בעלי מקצועות חופשיים, נציגי הסקטור הציבורי ועובדי ציבור. כיום ניתן למצוא בסנטוס: ועדה לשיתוף ולקידום הקהילה השחורה; ועדה להגנת הילד; ועדה לאפוטרופסות ילדים; ועדה למען האוכלוסייה המבוגרת; ועדה לסיוע קהילתי; ועדה למען הסביבה; ועדה לשמירת המורשת התרבותית של סנטוס; ועדה למען הנכים; ועדות הארגונים השכונתיים; ועדה למלחמה בסמים; ועדה חינוכית; ועדה לסיוע ולהשקעה בתירות; מועצת תרבות; מועצת ספורט; מועצת בריאות; מועצת דיור; מועצת תחבורה; מועצת אנשי עסקים לפיתוח כלכלי; ועדה מוניציפלית להגנה, למידע ולהכוונה עבור הצרכן; הועדה העממית לאזור צפון-מערב.

תחומי סמכותן של הועדות מעוגנים בחוקים המוניציפליים, אך מקורותיהן שונים. בין הועדות ניתן למצוא כאלה שתפקידן מעוגן בחוקים הפדרליים כפי שנקבע בחוקה של 1988, וביניהן ועדות הבריאות, הועדה לסיוע קהילתי, הועדה להגנת הילד, וכן ועדות האפוטרופסות, הספורט והסביבה. סמכויותיהן של ועדות אחרות – דוגמת ועדות החינוך, בתי הספר והביטחון, הועדה לשמירת המורשת התרבותית של סנטוס, הועדה למען הנכים, הועדה למען האוכלוסייה המבוגרת, הועדה לשיתוף ולקידום הקהילה השחורה והועדה העממית לאזור צפון-מערב – אינן נגזרות מן המנדטים שהוענקו להן כחוק, כי אם משינויים במרכיבים שונים של הקהילה; ועדות אלה, במלים אחרות, משקפות את רצון הקהילה להיות מעורבת בניהול ענייניה.

תהליך יצירתן של רוב הועדות כלל כנסים מקדימים וועידות עירוניות שנערכו בחלקים שונים של העיר. במהלכם של אלה נבחרו נציגים של קבוצות אזרחים, של איגודים, של תנועות חברתיות, של קבוצות עניין, של תאגידים, של קבוצות נשים ושל קבוצות אחרות. הנציגים שנבחרו בכנסים המקדימים נשלחו אל הועדות העירוניות כדי לייצג את קבוצות העניין שלהם ואת סדר העדיפויות של קבוצות אלה. ההמלצות שאומצו בכנסים ובוועידות מספקות – הודות לקבלת החלטות מוסכמות ולקביעתו של סדר קדימויות – את הפרמטרים עבור פיתוחן ויישומן של התכניות הסקטוראליות. בנוסף על הערכת המצב הקיים בסקטורים השונים ועל בחינת הדרך הנכונה לפתור את הבעיות שנתגלו, תפקידן של הוועידות הוא גם לשכלל הצעות הנוגעות להרכבן ולתפקודן של הועדות המוניציפליות. כל ועדה קשורה ישירות למזכירות או למחלקה מוניציפלית שאליה היא מעבירה את המלצותיה.

היעד של מועצת החינוך, לדוגמא, הוא לעודד מעורבות של אזרחים בדיון על החינוך והאזרחות, להעריך את איכות השירותים החינוכיים ולהבטיח את זכותה של האוכלוסייה לקחת חלק בקבלת החלטות הנוגעות לחינוך. הועדה מונה 37 חברים, והיא קמה מכוחו של חוק מוניציפלי מס' 1182 בנובמבר 1992.

הועדה לאיכות הסביבה קמה מכוחו של חוק מוניציפלי מס' 675 מיולי 1990, והורכבה מחדש לאחר כנס איכות הסביבה שנערך ביוני 1994. כיום חברים בוועדה 28 איש, ותחומי פעולתה הורחבו. בנוסף על הצגת שיטות לשימור הסביבה וקבלת תלונות והתראות בנוגע לאיומים על החי ועל הצומח, אחראית הועדה לאיכות הסביבה גם על התברואה הסביבתית. הועדה קיבלה מנדט להגנה על הטבע מפני שימושים מזיקים, בין היתר על-ידי גיוס מוסדות ציבוריים אחרים לפעולה בתחום.

הועדה העממית לאזור צפון-מערב הוקמה ב-1993, ויועדה להיות מעורבת בפעילויות הפיתוח של המנהל האזורי, להעלות בפניו הצעות רלוונטיות ולפעול במשותף עמו לשם הגדרת סדרי הקדימויות לאזור. המנדט שקיבלה הועדה מאפשר לה גם לעבוד עם התושבים ולשמש בתור הזרוע הביצועית של 14 הקהילות לשם שיפור האזור.

כדי לאפשר זרימה של ידע, מידע וניסיון בין סקטורים שונים, חברים בוועדות השונות יושבים גם בוועדות אחרות. נציגים ממועצת הנכים, לדוגמא, נטלו חלק בפעולתן של ועדות הבריאות, התחבורה, החינוך והסביבה, ונציגים של הועדה לארגוני שכונות יושבים בוועדות הבריאות והשיכון, וכן בוועדה לשמירת המורשת התרבותית של סנטוס. ישיבה מוצלבת בוועדות השונות מאפשרת את העמקת ההבנה והשיתוף בין הסקטורים השונים.

הוויתור על אופני הפעולה המסורתיים של תכנון ושל ניהול עירוני חייב את השלטון המקומי לפתח אמצעים אלטרנטיביים כדי להביא סוגיות טכניות לידיעת הציבור. שיטת "הישיבה הצולבת" מאפשרת העצמה של ההבנה ההדדית ושל הקשר בין הסקטורים השונים.

הרחבתם של הידע ושל תחומי המומחיות אפשרה הערכה מחודשת של הידע העממי ושל הערכים התרבותיים המקומיים. סנטוס התעקשה להתחשב בערכים המקומיים בעת תכנון מדיניות ציבורית – דבר אשר תרם לדמוקרטיזציה של המידע.

הועדות הציבוריות של סנטוס הן שותפויות רחבות בסיס, אשר מאפשרות למקבלי השירותים ולספקי השירותים להשפיע על המדיניות המוניציפלית הנוגעת לסקטורים שונים, ולפעול במשותף לקביעת הצעדים שיינקטו בתחום אספקת השירותים. הועדות הן שותפות שוות בהגדרת העדיפויות של השלטון המקומי עבור הסקטורים שלהן, וממלאות תפקיד מרכזי בתהליך הקצאת משאבים לסקטור הספציפי. כוחן של הועדות במסגרת תהליכי קבלת החלטות מתבטא ביכולתן להכריע באשר לתקצובן של הפונקציות המוניציפליות השונות, כמו גם בכוחן לתקצב כל אחת מן הועדות שלהן עצמן. הועדות הגבירו את השתתפותו של הציבור בעניינים המוניציפליים של סנטוס, סייעו במתן לגיטימציה לשלטון המקומי, והרימו תרומה משמעותית למרחב הדיון הרעיוני והאסטרטגי המתקיים בין קבוצות עניין באזור.

iv. בדרך ליישוב בר קיימא – "עושים דברים אחרת"

פרק זה יציג כיצד משתנה ההתייחסות לניהול תחומי הרשות השונים כאשר מאמצים תפיסה של פיתוח בר קיימא.

1. תכנון בר קיימא- עקרונות מנחים

היסוד המרכזי בקידום מדיניות של פיתוח בר קיימא וניהול מקיים של רשות נעוץ בתכנון. עשייה סביבתית ללא תכנון וללא בחינה מקיפה של ההשפעות של החלטות על נושאים ואוכלוסיות שונות איננו ראוי ואיננו עולה בקנה אחד עם דאגה לאיכות חיים וסביבה ברמת הרשות ותושביו. הבסיס לתכנון מקיים הינו מחשבה רב תחומית הבודקת כל נושא והשלכותיו בתוך הקצר ובתוך הארוך.

תכנון מקיים מתייחס למלוא מחזור החיים של המוצר: התכנון, הבנייה/הקמה; התפעול וההריסה/שינוי יעוד.

לאחרונה הוחל בארץ בקידום מספר תקנים והנחיות לבניה מקיימת- תקן לבנייה ירוקה, הנחיות לשכונה וישוב ירוק ועוד. בעוד שתקנים אלו פונים למתכננים, חשוב למקבלי החלטות לדעת שנושאים אלו נמצאים על סדר היום של הגורמים המקצועיים ברמה הגבוהה ביותר וניתן היום לדרוש שילוב נושאים אלו בתהליכים תכנוניים עירוניים מבלי שהדבר יראה או ישמע כעוף מוזר. בסעיפים הבאים מובאים בפניכם העקרונות העיקריים בנוגע לנאמר לעיל.

תכנית אסטרטגית, תכניות אב ותכנית מתאר.

שלושת המונחים הנ"ל מתייחסים לתכנון ארוך טווח – תהליך מחייב, לכל רשות הרוצה להתנהל באופן מקיים.

תכנון מאין זה נועד בכדי שתוכל להיות מסוגלת לכלכל את צעדיה ולבנות מערך שירותים לתושב בהתאם לאמצעים הקיימים. תכנון זה חותר לכך שבכל זמן נתון הישוב יתאים לתושב וצרכיו, אולם לא באמצעות "כיבוי שריפות" אלא באמצעות בניית חזון, שיגדיר לאן אנו רוצים להגיע ואיזה צעדים נצטרך לבצע בכדי לממש רצון זה.

תכנון ארוך טווח נכון בנוי כך שכל ההתנהלות היומיומית בנויה סביב מסגרת פעולה הנגזרת מהתכנון הנ"ל. כמובן שישנן מגבלות וישנן אירועים המשנים תכניות, אולם תכנון נכון ומקיים המבוצע באמצעות צוות מקצועי רב תחומי הזוכה לשיתוף פעולה מלא של כל המגזרים העירוניים הינו בעל הסיכוי הטוב ביותר לקיום ישוב יציב ובר קיימא.

ההבדל בין שלושת המונחים שבכותרת, הינה ברמת המחויבות הנדרשת מהרשות והמתכנן: תכנית אסטרטגית הקובעת שיטה ואמצעים לניהול ושינוי, הינה משוללת כל מחויבות חוקית אלא רק קובעת מסגרת רצויה. בקצה השני מצוי תכנית המתאר, הקובע את פניה העתידיות של הישוב וכולל בתוכו הליך אישור רשמי ועל פיו מיישמים את כל תכניות הבנייה והפיתוח העתידיות. תכנית אב לעומת זאת מהווה את אמצע הדרך בין השניים- התכנית הינה תכנית פיזית, אולם איננה מהווה חובה תכנונית ולכן אינה דורשת אישור חוקי וכל מה שכרוך בכך.

אנו צריכים לשאוף לתכנית מתאר, למרות שרבים מראשי הרשויות נרתעים מהכנתה בשל עלויות כספיות מחד והמגבלות העתידיות שהן גוזרות. חשיבותה נובעת מעצם יכולתה להתחרות בלחץ החיצוני של יזמים ובעלי עניין, אשר האינטרס הפרטי שלהם עולה על אינטרס הכלל. תכנון ארוך טווח אמיתי, בונה מסגרת כלכלית וחברתית המקלה על ניהול הרשות ויוצרת שותפות אמיתית וארוכות טווח בין הרשות ותושביו על ידי שקיפות, אמינות ומחויבות משותפת.

תכנית המתאר בנויה על הגדרת שימושי קרקע, הקשרים ביניהם, צפיפות בניוי וכללים ייחודיים למקום.

ההגדרה 'שימוש קרקע' מתייחסת לפונקציה לה מיועד הקרקע, הגדרה הנחוצה בכדי לוודא ששימושים מסוימים יהיו במיקום זה או אחר- רחוק, או קרוב משימוש אחר, ואת אופי הנגישות וההקשרים זה לזה ולצירים הראשיים. השימושים העיקריים הינם מגורים, מלאכה ותעשייה, מסחר, משרדים, תחבורה (כבישים מסילות), מבני ציבור ושטחים פתוחים, אולם כפי שנראה בהמשך ישנה אפשרות, המועדפת מבחינת קיימות, המערבת בין שימושים.

2. תנועה ותחבורה בת קיימא

בעוד שתנועה עירונית קריטית למבנה הפיזי והחברתי של עיר, בשל הקישור שהיא יוצרת בין חלקים שונים של מקום, אמצעי התנועה הם גם גורם שלילי שמשפיע על ההידרדרות הסביבתית-חברתית של מקום, בשל הזיהומים מכלי הרכב (תחבורה מוטורית מהווה כיום גורם ראשון במעלה לזיהום אויר ורעש), משאבי קרקע יקרים המשמשים לתנועה וחנייה והעובדה והעובדה שעומסי תנועה גורמים לאובדן זמן קריטי ולפגיעה בבריאות הנפש מחד ולעלייה בעומס החום העירוני מנגד, אשר יידון בהמשך.

מאחר ואין לראות חברה מפותחת ללא תנועה ותחבורה, יש לדאוג לתנועה מקיימת, כך שישארו המאפיינים החיוביים ללא המזהמים והפגיעות החברתיות והסביבתיות לעיל, באמצעות עיצוב ותכנון אסטרטגי המעודד היוצר העדפה להולכי רגל ולרוכבי אופניים. תכנון שכזה חייב לראות בכלי רכב אלטרנטיביים ככלי תחבורה לכל דבר ולא רק לשעות הפנאי באמצעות מתן פתרונות לחנייה, הגנה, ונסיעה בטוחה תוך מתן העדפה בצמתים ובמוקדי תנועה סואנים, הרחבת מדרכות ומיגוון מפגעי מזג האוויר בקיץ ובחורף, יצירת מרחבים אטרקטיביים למנוחה ומפגש. יש לשאוף לרשת שבילים להולכי רגל ולאופניים המהווים חלופה אמיתית לתחבורה מוטורית בכך שמקצרים את המרחק בין מוקדים ציבוריים משמעותיים ובינם למוקדי מגורים ותחבורה ציבורית. יש לשאוף לצור מוקדים ציבוריים משמעותיים המנותקים מתחבורה מוטורית פרטית, המעודדים נגישות מאין זו.

בתכנון יש לתת העדפה ברורה בתשתיות ובשטח לתחבורה המובילה כמות גדולה של אנשים כתחבורה ציבורית, לעומת תחבורה לאנשים בודדים, תחבורה ציבורית חייבת להיות נגישה לכל, במחיר שווה לכל נפש ואטרקטיבי מבחינת יעילות, מהירות, אסטיקה ובטיחות כך שישמש אלטרנטיבה לכלל הציבור ולא רק למעוטי יכולת. פתרון ביניים לאלו שעדיין מעוניינים להישאר ברכבם הפרטי, כבר קיים במקומות רבים בעולם, באמצעות שיתוף מכוניות לנוסעים לאותן מקומות או צורכים את הרכב בשעות שונות של היום ובכך לצמצם את נפח הרכבים על הכביש. כדוגמא אישית משמעותית, יש לקדם החלפת

ציי הרכב של הרשות לרכבים המשתמשים בדלקים מזהמים פחות כגון חשמל, גז וכדומה, תחילה כדוגמא אישית ולאחר מכן כמנוף ציבורי וכלכלי לשינוי דפוסי התחבורה, אשר תכליתו לגרום לשיפור משמעותי ברעש, בזיהום ובאסטטיקה העירונית.

3. ניהול מערכות מים ושפכים

חובתה העיקרית של הרשות, היא לספק אוויר נקי לנשימה ומים טהורים לשתיה- ורק לאחר מכן יש לדאוג למחסה, ביטחון, אוכל ומרגוע. למרות שבארצנו במרבית המקומות אין בעיה, בארצנו כידוע, איכות המים בירידה ומאגרי המים של המדינה הולכים ומצטמצמים. מחזור המים הנע באמצעות אידוי, בין היבשה, העננים והים רגיש לזיהומים בשלבים השונים, ולכן בשעה שאחד ממוקדי מחזור המים מזדהם, אם זה בשל זיהום האוויר, זיהום קרקע ע"י מפעלים מוסכים, או אפילו חוסר הקפדה על חלחול מזהמים באדמה שבלב הערים, איכות מי השתייה מדרדר. המשימה המוטלת עלינו כיחידים וכרשות, היא להקפיד על צמצום השימוש במים המוגדרים מי שתייה, לאף מטרה מלבד מטרה זו, ולהשתמש יותר ויותר במים מושבים ומי קולחין שעברו טיפול וסינון למטרות השקיה ודומיו, יש לקדם שימוש במי ברזים משומשים, המגדרים כ"מים אפורים" לשימוש ביתי ומוסדי משני, יש לשנות את סוג הצמחייה בשטחי הרשות כך שיהיו חסכוניים במים ולשנות מדיניות בנוגע לעלות מי בריכות (המוגדרים כמים חקלאיים מסובסדים). כל מהלכים אלו ודומיו כרוכים גם בחינוך ואכיפה ובעיקר בדוגמא אישית של הרשות. אין זה אומר שיש "לייבש" את הרשות – אלא יש להבין את האזור ואת הצרכים ולדאוג להתאים את המקום לסביבתו (למשל- לא לשתול דשא בלב המדבר...)

כפי שאין אנו יכולים לשלוט על הקרקע כך- אין אנו יכולים לשלוט במלואו על המים- אולם יש לדאוג לסביבה שתאפשר חלחול מים חזרה למי התהום - סביבה שתדע לנקז את המים על פני הקרקע במקום במערכות תת קרקעיות מלאכותיות- כך שמים אלו, המכונים מי נגר. יוכלו לשמש גם להשקיה, לאגנים ויזואליים כנחלי אכזב ואגמים עונתיים, הנחוצים לחי, לצומח ולנפשו של האדם- וכל זה, אגב, בעלות נמוכה יותר וביעילות גבוהה יותר ממערכות פיזיות קיימות. נושא אלו כרוכים כמובן בתכנון, דוגמת אזור בנייה על אגני ניקוז, שילוב הנחיות כאין אלו בהנחיות בינוי וכדומה. השפכים הינם חלק מהמערכת האקולוגית וכפרט מאין זה אין להתייחס אליהן כאל פסולת עודפת- אלא כמרכיב חיוני- כמובן לאחר טיפול וטיהור, אשר באמצעות הטכנולוגיות המתקדמות של היום יכולות לשמש בעיקר להשקיה אך גם למערכות לקירור אקטיבי כפי שתואר בנושא האקלים העירוני. בעתיד יש לשאוף לצמצום כליל של השפכים הביתיים והמוסדיים בתחומי הרשות, באמצעות טיפול במקור אולם מערכות אלו עדיין אינן שגורות ואינן מתאימות עדיין לערים וישובים גדולים.

4. פסולת- מאפיינים, השלכות ופתרונות

פסולת הינו מונח שהיינו שמחים לו לא היה קיים כלל, מאחר וכשמו- הוא שארית בלתי שימושית של מוצר שהיה בו שימוש. הגדלת המיחזור ברמה ביתית ומוסדית, יחד עם בחירת חומרים מתכלים ו/או הניתנים לשימוש שמחדש- בעיקר בתחומי הבנייה והתשתיות, יקלו משמעותית על עומסי הפסולת בשטחי הרשות.

שינוי שיטת הצריכה האישית והמוסדית – לצמצום ברכישות מיותרות, רכישה של מוצרים עמידים ואיכותיים לאורך זמן, שימוש מרבי ומיטבי בחומרים, וטיפול בהפרדה במקור ושימוש משני במוצרים לאחר מיון ומחזור- יקלו לא רק על הכיס הציבורי, אלא גם על עתודות הקרקע המוניציפאליות והארציות שמשמשות כיום להטמנה ואיסוף ברמות השונות. שינוי שיטת האיסוף לשיטות מתקדמות שיקחו בחשבון את העלויות האמיתיות של האשפה יגרמו למצב שהציבור ישנה את דרכו מיצרני פסולת אימפולסיביים לציבור אחראי המנצל כל טיפה אחרונה עד תום. אחריות ודוגמא אישית יחד עם שותפות אמיתית בין רשות לתושב יביאו לתוצאות הרצויות ולעיר נקייה יותר, ונעימה יותר לכולם.

5. בריאות הציבור

חלק ניכר מההגדרות לעיל מתייחסות לבריאות הציבור. אולם מרכיב אחד שהולך וצובר עניין בעולם, הינו הדגש על איכות החיים והבריאות של פנים המבנים- קרי דאגה לתחלופת אויר נאותה, לחום וקור סבירים (ולא מלשון סיביר- כפי שנהוג לקרר את רוב המבנים.), דאגה לתחזוקת מבנים כך שלא ייווצר עובש, שלא יהיו מים עומדים בסביבות המבנה, רוחות פרצים, אתרים מזוהמים ומסוכנים ומבטים בלתי אסתטיים (מאחר והם משפיעים לרעה על בריאותו הנפשית של האדם), ולא פחות חשוב נוף פנימי אסתטי- ולא קודר, קשר עם החוץ, ותאורה נאותה ורציפה. כל הנכתב לעיל מתייחס לבריאות פיזית ונפשי כאחד. הדגש על נושאים אלו הינו כה רב בעולם כיום, כך שמחלות הקשורות למבנים כגון כאבי ראש, סחרחורות, כאבי עיניים- הוכרו כמחלות המקנות זכאות לחופשות מחלה, ולהיפך מקומות שהחלל איפשר איכות חיים העובדים שיפרו את יחסם למקום- ובמהירות ניתן היה להבחין בשינוי בהתייחסות העובדים, בהגדלת היעילות והמוטיבציה והקטנת כמות החיסורים מהעבודה. בריאות הציבור חייבת להיות שוויונית וחייבת לכוון, כאמור, לקראת נושאים פיזיים ורוחניים כאחד.

6. חינוך לקיימות

אגנדה 21 הגדירה את החינוך כמרכזי לבניית חברה הפועלת מתוך תפיסה של קיימות – מבטיחה את צרכי הדורות הבאים ומעניקה להם כלים להמשיך וליישם את העקרונות הללו. מערכת החינוך העירונית, על כל שלוחותיה יכולה להפוך לשותף מרכזי בקידום סדר יום ליישוב בר קיימא. שינוי משמעותי דורש רכישת ידע ופיתוח מודעות, רק אז ניתן יהיה להגיע לשינוי התנהגותי אמיתי, חינוך לקיימות נותן מקום מרכזי לשיתוף הפעולה ולעבודה הבין מגזרית. להלן מספר עקרונות היכולים לשמש כיעדים להטמעת גישה זו לתוך הזרם המרכזי של החינוך ביישוב:

- **הבנה של התלות ההדדית של כל מערכות החיים. חויית ה"פליאה" היא יסוד להערכה של תלמידים את עולם הטבע, ולידיעה שכל בני האדם הם חלק מן המערכת האקולוגית. ההשתייכות לקהילה שחברים בה בני-אדם וצורות חיים אחרות מהווה בסיס למגבלות המוסריות החלות עלינו ולאופק של הערבות ההדדית שלנו.**
- **טביעת רגל קלה על פני כדור הארץ: בכל תחומי הלימוד יש לשלב את לימודי האקולוגיה, כולל היכרות עם כל השפעותיה של המשבר הסביבתי.**

- דמוקרטיה: על כל בתי הספר לטפח מעורבות ופעילות ציבורית של התלמידים. צעירים חייבים להיות מודעים לגבי התהליכים וההחלטות שישפיעו על איכות חייהם.
- חינוך מעשי וחוייתי: החינוך הסביבתי מאפשר הזדמנויות רבות להתנסות חוייתית ועשייה המאפשרת לצעירים להשפיע על סביבתם.
- יירוק בתי ספר: הערכה סביבתית לבית הספר בנויה על התבוננות ביקורתית על השפעות הסביבתיות של פעילות בית הספר וקובעת מדדים לשינוי.